

Dariusz Mazurkiewicz

Uniwersytet Szczeciński, Szczecin | Instytut Nauk Teologicznych
ORCID: 0000-0002-3779-5025, e-mail: dariusz.mazurkiewicz@usz.edu.pl

POSTULATY *DE LEGE FERENDA* DO NOWELIZACJI KONSTYTUCJI APOSTOLSKIEJ *VOS ESTIS LUX MUNDI*

Streszczenie

1 czerwca 2019 roku weszła w życie konstytucja apostolska motu proprio papieża Franciszka *Vos estis lux mundi*, która dotyczy sposobu składania zawiadomień o szeroko rozumianych przestępstwach seksualnych oraz normuje odpowiedzialność przełożonych kościelnych za czyny polegające na działaniach lub zaniechaniach mających na celu zakłócanie lub unikanie dochodzeń cywilnych lub kanonicznych przeciwko podległym im duchownym, członkom instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostolskiego za przestępstwa *contra sextum* popełnione wobec małoletnich i osób z nimi zrównanych. Normy te zostały wydane *ad experimentum* na okres trzech lat i tylko na terenie Polski. Na ich podstawie do tej pory ukaranych zostało kilku przełożonych kościelnych. Aktualnie Stolica Apostolska poprosiła o zgłaszanie uwag przed ewentualną nowelizacją ustawy. W odpowiedzi na to wezwanie artykuł przedstawia możliwe kierunki zmian. Dotyczą one ujednoczenia norm materialnych dotyczących przestępstw seksualnych duchownych w całym prawodawstwie kościelnym, uściślenia norm procesowych, zwłaszcza jeżeli chodzi o prawo oskarżonych do obrony, a także zmiany sposobu prowadzenia dochodzenia wstępnego oraz wprowadzenia zapisów zmierzających do większej przejrzystości w prowadzeniu postępowań karnoadministracyjnych wobec oskarżonych. Postulowane zmiany mogą przyczynić się do przemiany osób winnych zaniedbań, wyrównania sprawiedliwości i naprawieniu zgorzienia. Mogą posłużyć również większej transparentności kościelnych postępowań karnych, co uchroni wspólnotę Ludu Bożego przed oskarżeniami o tuszowanie przestępstw *contra minores*.

Słowa kluczowe: konstytucja apostolska *Vos estis lux mundi*, ochrona małoletnich przed przestępstwami seksualnymi, odpowiedzialność karna przełożonych kościelnych

Abstract

POSTULATES *DE LEGE FERENDA* TO NOVELISATION THE APOSTOLIC CONSTITUTION *VOS ESTIS LUX MUNDI*

On June 1, 2019, the apostolic constitution *motu proprio* of Pope Francis *Vos estis lux mundi* entered into force, which deals with the method of submitting notifications about broadly understood sexual crimes and regulates the responsibility of church superiors for acts consisting in actions or omissions aimed at disrupting or avoiding civil or canonical investigations against their subordinates, members of religious institutes and societies of apostolic life for crimes *contra sextum* committed against minors and their equated persons. These norms have been issued *ad experimentum* for a period of three years, and on this basis, in the territory of Poland alone, several church superiors have been punished so far. Currently, the Holy See has asked for comments to be submitted before a possible amendment to the act. In response to this call, this article presents possible directions for change. It's concern the unification of material norms regarding clerical sexual offenses in all church legislation, clarification of procedural norms, especially when it comes to the right of the accused to defense, as well as changing the method of conducting preliminary investigations and introducing provisions aimed at greater transparency in the conduct of criminal administrative proceedings against accused persons. The postulated changes may contribute to the transformation of people guilty of neglect, to bringing justice to the fore and to remedying the scandal. They can also serve to increase the transparency of church criminal proceedings, which will protect the community of the People of God from accusations of covering up crimes *contra minores*.

Keywords: apostolic constitution *Vos estis lux mundi*, protection of minors against sexual crimes, criminal responsibility of church superiors

Wstęp

Trwająca od wielu lat debata publiczna, dotycząca odpowiedzialności przełożonych kościelnych za przestępstwa seksualne popełnione przez podległych im duchownych z osobami małoletnimi, znalazła swój prawny wydźwięk w liście apostolskim *motu proprio* papieża Franciszka *Vos estis lux mundi*¹ (dalej VELM). Nie był to pierwszy dokument dotyczący tej materii. Już bowiem we wstępie do listu apostolskiego *Come una madre amorevole* z 4 czerwca 2016 roku dotyczącego odpowiedzialności przełożonych, papież Franciszek uznał, że: „zadanie ochrony i opieki spoczywa na całym Kościele, ale w sposób szczególny musi być ono wykonywane za pośrednictwem jego Pasterzy. Dlatego biskupi diecezjalni, eparchowie i ci, którzy są odpowiedzialni za Kościół partykularny, winni wykazywać szczególną sumienność w chronieniu tych, którzy wśród

1 Normy „*Vos estis lux mundi*” (dalej VELM) datowane na 9.05.2019 roku weszły w życie 1.06.2019 roku. Promulgowano je w *L'Osservatore Romano* 159, 106 (2019): 10, a następnie opublikowano w *Acta Apostolicae Sedis* (dalej AAS).

powierzonych im osób są najłabsi”². List ten precyzował przewidzianą w kan. 193 §1 Kodeksu Prawa Kanonicznego³ i kan. 975 §1 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich⁴ możliwość usunięcia z urzędu kościelnego z poważnych przyczyn, w odniesieniu do biskupów, eparchów i osób zrównanych z nimi w prawie (zob. kan. 381 §2 KPK i 313 KKKW), za zaniedbania w sprawowaniu urzędu, zwłaszcza w odniesieniu do przypadków nadużyć seksualnych dokonywanych wobec małoletnich i zrównanych z nimi dorosłych. Jednak z powodu braku szczegółowych przepisów wykonawczych nie stał się on skutecznym narzędziem do wymierzania sprawiedliwości w przypadkach pojawiających się oskarżeń o zaniedbania ze strony przełożonych kościelnych.

Dopiero VELM stał się podstawą do skutecznego prowadzenia postępowań w przypadkach zgłoszonych zaniedbań. Jednak od wejścia w życie norm tego listu apostołskiego minęły już prawie trzy lata przewidziane jako czas na ich eksperymentalne stosowanie, dlatego Stolica Apostolska zleciła konsultację w Kościołach partykularnych, prosząc o nadsyłanie uwag do tekstu listu⁵, by na ich podstawie dokonać koniecznej nowelizacji. Z tej racji artykuł ma na celu wskazanie możliwych obszarów zmian, nie roszcąc sobie przy tym prawa do analizy całego dokumentu, co znacznie przekraczałoby ramy jednego opracowania. Propozycje zmian w tekście VELM zostaną podzielone na te dotyczące prawa materialnego, prawa procesowego oraz nowych postulowanych norm.

1. Prawo materialne

Część materialna VELM odnosi się do wcześniejszych uregulowań związanych z zakresem ochrony osób małoletnich przed wykorzystywaniem seksualnym ze strony duchownych⁶. Znajdowały się one przede wszystkim w kan. 1395 §2 KPK sprzed nowelizacji księgi VI⁷, a także w Liście apostołskim motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* Jana Pawła II wydanym 30 kwietnia 2001 roku⁸. Ten ostatni akt prawny został znowelizowany 21 maja 2010 roku⁹. Zgodnie z zawartym w nim art. 6 z osobą małoletnią zrównana

2 Franciszek, „List apostołski motu proprio «Come una madre amorevole» z 4.06.2016”, AAS 108 (2016): 715–717.

3 „Codex Iuris Canonici, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus”, AAS 75, 2 (1983): 1–317, zaktualizowany przekład na język polski zatwierdzony podczas 390. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski uchwałą nr 22/390/2021 z dnia 18.11.2021 (dalej KPK).

4 „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus”, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski (Poznań: Pallottinum, 2008), AAS 82 (1990): 1148–1259 (dalej KKKW).

5 Pismo okólne abpa Stanisława Gądeckiego z 23.11.2021, znak: SEP – D/1.2.4–5.

6 Dariusz Borek, *Sextum Decalogi praeceptum w kanonicznym prawie karnym aktualnie obowiązującym* (Tarnów: Biblos, 2015), 108–119.

7 Kanon ten nie ma odpowiednika w KKKW.

8 AAS 93 (2001): 737–739.

9 „Normae de delictis de 21.05.2010 Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis”, AAS 102 (2010): 419–434.

została osoba, która trwale jest niezdolna do posługiwania się rozumem. Z kolei według art. 1 §2 VELM ochronie podlega osoba bezradna, czyli każda osoba chora, z ułomnościami fizycznymi lub umysłowymi, albo pozbawiona wolności osobistej, która faktycznie, nawet sporadycznie, ma ograniczoną zdolność rozumienia lub chcenia czy też przeciwstawiania się agresji. W tym drugim akcie prawnym mamy do czynienia ze znacznym rozszerzeniem ochrony, bowiem objęte są nią osoby niezdolne do posługiwania się rozumem, np. z powodu epizodycznych zaburzeń psychicznych lub nadużycia, nawet zawnionego, alkoholu lub innych środków psychoaktywnych.

Problemem nie jest samo zróżnicowanie zakresu ochrony materialnej przed przestępstwami seksualnymi ze strony duchownych, ale miejsce procedowania zgłoszonych przypadków. O ile przestępstwo zdefiniowane w normach *de gravioribus delictis* zastrzeżone jest Kongregacji Nauki Wiary, o tyle nadużycia wobec osób bezradnych, zgodnie z art. 7 § 1 VELM, podlegają jurysdykcji innych dykasterii¹⁰. Mając na uwadze, że przypadki te mogą być w niektórych sytuacjach zbieżne lub trudne do rozróżnienia dla osób niemających wiedzy z zakresu psychiatrii lub psychologii, warto ujedynolnić ochronę i podać wszystkie przypadki wskazane w różnych aktach prawnych jurysdykcji Kongregacji Nauki Wiary¹¹. Przy czym należałoby pozostać przy zakresie materialnym ochrony unormowanym w VELM¹².

Wydaje się, że w tym kierunku idzie prawodawca w nowelizacji norm karnych w KPK. W myśl kan. 1398, 1° przestępstwem jest czyn przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z małoletnim lub z osobą, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, lub z osobą, której prawo przyznaje taką samą ochronę. W tym kontekście ochroną tą, poza małoletnimi i stale nieużywającymi rozumu, można by objąć osoby, które jedynie czasowo lub nawet okazjonalnie pozbawione są używania rozumu. Oczywiście wydaje się, że ochrona powinna obejmować je jedynie w chwili, w której używanie rozumu byłoby niewystarczające do odparcia napaści seksualnej.

Znowelizowany KPK wobec wyżej zdefiniowanych osób przewiduje również możliwość popełnienia przestępstwa polegającego na uwodzeniu. Jest to nowe przestępstwo, które w odróżnieniu od fizycznych czynów przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu, takich jak współżycie seksualne, podejmowanie tzw. innych czynności seksualnych czy też molestowanie, polega na wykonywaniu gestów, wymawianiu słów lub też przesyłaniu obrazów mających na celu skłonienie osoby do podejmowania czynności seksualnych. Przestępstwo to może wyrażać się także w stosowaniu różnych form przemocy psychicznej i psychomanipulacji, które mają ten sam cel. Uwodzenie jest niejednokrotnie

10 Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, I, 5. Tekst polski za: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny, dokumenty, komentarze* (Ząbki: Apostolicum, 2020), 46–56.

11 Dariusz Borek, *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary (normy materialne i proceduralne)* (Tarnów: Biblos, 2019), 152–153.

12 Krzysztof Kiełpiński, „List apostolski motu proprio papieża Franciszka «Vos estis lux mundi» nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich”, *Studia Iuridica Toruniensia* 15 (2019): 132–133.

wstępem do rzeczywistych czynów *contra sextum*, dlatego zostało spenalizowane przez prawodawcę kościelnego. Wydaje się zatem, że powinno zostać wpisane w materialną część VELM.

W kontekście materialnej części przestępstw wskazanych przez prawodawcę w VELM należy także zauważyć, że ten list apostolski papieża Franciszka szerzej niż normy *de gravioribus delictis* definiuje przestępstwo pornografii dziecięcej. W normach z 2010 roku przestępstwo to było zdefiniowane jako „nabywanie albo przechowywanie lub rozpowszechnianie w celach lubieżnych materiałów pornograficznych, przedstawiających nieletnich poniżej czternastego roku życia, przez duchownego – w jakikolwiek sposób i za pomocą jakiegokolwiek urzędnika”¹³. Z kolei według VELM przestępstwem stało się wytwarzanie, prezentowanie, przechowywanie lub rozpowszechnianie, także telematycznie, pornografii dziecięcej oraz rekrutowanie lub nakłanianie osoby małoletniej lub bezradnej do udziału w prezentacjach pornograficznych. Przy czym, zgodnie z art. 1 §2c VELM, pornografią jest jakiegokolwiek przedstawianie osoby małoletniej, niezależnie od zastosowanych środków, zaangażowanej w jednoznaczne czynności seksualne, rzeczywiste lub symulowane, oraz jakiegokolwiek przedstawianie narządów płciowych małoletnich w celach przede wszystkim seksualnych.

Podczas nowelizowania art. 6 §1, 2° *Sacramentorum sanctitatis tutela*¹⁴ prawodawca kościelny podniósł wiek ochrony w tego typu przestępstwach do 18. roku życia, co spowodowało ujednolicenie norm. Jednak w VELM prawodawca nie wskazuje lubieżności jako celu nabywania, przechowywania lub rozpowszechniania materiałów pornograficznych, co jest z pewnością mankamentem normy, ponieważ tego typu materiały będą z pewnością przechowywane chociażby w aktach postępowań wstępnych i aktach procesowych, a nie może to być przecież traktowane jako działania przestępcze. Dodatkowo, według VELM, ochroną objęta jest osoba małoletnia lub bezradna, a według norm *de gravioribus delictis* tylko osoba małoletnia.

W celu skorelowania tych rozbieżności trzeba zwrócić uwagę na treść nowego kan. 1398 §1, 2° i 3° KPK, w myśl którego przestępstwem jest nakłanianie małoletniego albo osobę, która na stałe używa rozumu tylko w ograniczonym zakresie, albo osobę, której prawo przyznaje taką samą ochronę, do ukazywania się w sposób pornograficzny lub do uczestniczenia w rzeczywistych bądź symulowanych przedstawieniach pornograficznych oraz nabywanie, przechowywanie, prezentowanie lub rozpowszechnianie, wbrew dobremu obyczajom, w jakikolwiek sposób i przy użyciu jakiegokolwiek narzędzia, pornograficzne wizerunki małoletnich lub osób, które na stałe używają rozumu tylko w ograniczonym zakresie.

Postulowanym rozwiązaniem jest przeniesienie sformułowania tego kanonu do VELM, zarówno jeżeli chodzi o materialną treść przestępstwa pornografii, jak i zakres ochrony.

13 Borek, *Sextum Decalogi praeceptum w kanonicznym prawie karnym*, 116–120.

14 „Rescript from 17.12.2019 of the Holy Father Francis to introduce some amendments to the «Normae de gravioribus delictis»”, dostęp 11.12.2021, <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/12/17/191217a.html>.

Wydaje się to zasadne, ponieważ normy kodeksowe, zwłaszcza aktualnie znowelizowane oraz ustawy pozakodeksowe, powinny tworzyć spójny system, nie pozostawiając miejsca na rozbieżności interpretacyjne.

Trzeba jeszcze zwrócić uwagę, że przestępstwo, o którym w art. 6 §1, 2°, zarezerwowane jest dla Kongregacji Nauki Wiary, a przestępstwa z art. 1 §1a iii VELM podlegają innej kompetentnej kongregacji¹⁵. Wydaje się zatem słusznym postulat ujednoczenia jurysdykcji dykasterii tak, by wszystkie tego typu przestępstwa podlegały Kongregacji Nauki Wiary. Nie będzie to powodowało trudności interpretacyjnych odnośnie do kompetencji, zwłaszcza na etapie wysyłania spraw z Kościołów partykularnych do Stolicy Apostolskiej.

Warta zachowania jest natomiast norma obecna w art. 1 § 1a i VELM penalizująca zmuszanie kogoś, poprzez zastosowanie przemocy lub groźby czy też nadużycie władzy, do dokonywania lub poddawania się czynnościom seksualnym. Koreluje ona z nowym zapisem kan. 1395 §3 KPK, w myśl którego powinien być ukarany duchowny, który przemocą, groźbami lub przez nadużycie swojej władzy popełnia przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu albo zmusza kogoś do wykonywania czynności seksualnych lub poddawania się takim czynnościom.

Podobnie jak przy wyżej przedstawionych przestępstwach materialnych, wydaje się, że również i te powinny być poddane jurysdykcji Kongregacji Nauki Wiary, tak by zajmowała się ona wszystkimi czynami *contra sextum* popełnionymi przez osoby duchowne. Byłoby to słuszne również z tego powodu, że niejednokrotnie sprawca popełnia zarówno czyny skierowane przeciwko osobom małoletnim lub bezradnym, jak i tym, które są krótko po osiągnięciu pełnoletności, jednak z różnych subiektywnych racji są dla sprawcy celem działań przestępczych z zastosowaniem przemocy, groźb czy też nadużycia władzy.

Warto jeszcze zauważyć konieczność znowelizowania w VELM podmiotu mogącego popełnić wyżej wymienione przestępstwa¹⁶. W aktualnym brzmieniu art. 1 §1 może nim być duchowny, członek instytutu życia konsekrowanego oraz stowarzyszeń życia apostołskiego. Jednak zgodnie z kan. 1398 §2 KPK przestępstw polegających na trwaniu w innym grzechu zewnętrznym przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu wywołującym zgorszenie oraz przestępstw przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu dokonanych przemocą, groźbami lub przez nadużycie swojej władzy, a także polegających na zmuszaniu kogoś do wykonywania czynności seksualnych lub poddawania się takim czynnościom może dokonać także wierny, który w Kościele posiada jakąś godność albo pełni urząd lub funkcję. Niezrozumiałą jest przy tym zamysł prawodawcy, by tak zdefiniowany wierny nie mógł popełnić przestępstw, o których mowa w całym znowelizowanym

15 Według art. 7 §1 VELM poza przypadkami ściśle zastrzeżonymi Kongregacji Nauki Wiary kompetencje w rozpatrywaniu opisywanych przestępstw w zależności od przyznanej im jurysdykcji mają: Kongregacja dla Kościołów Wschodnich, Kongregacja ds. Biskupów, Kongregacja ds. Ewangelizacji Narodów, Kongregacja ds. Duchowieństwa, Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostołskiego.

16 Piotr Fiałek, „Troska kościoła wobec ofiar wykorzystania seksualnego spowodowanego przez duchownych – kontekst kanoniczny i psychologiczny”, *Kościół i Prawo* 9, 2 (2020): 144.

kanonie 1398 KPK. Dodatkowo w VELM jako sprawców wyżej wymienionych przestępstw należałoby wskazać osoby, które ani nie są duchownymi, ani członkami instytutów życia konsekrowanego czy też stowarzyszeń życia apostołskiego, ani nie posiadają w Kościele godności, urzędu lub funkcji, a są jednak kojarzone z Kościołem instytucjonalnym. Osobami takimi są: alumni seminariów duchownych, członkowie instytutów świeckich oraz dziewice i wdowy konsekrowane¹⁷. Ich postawa ma również wpływ na obraz wspólnoty Ludu Bożego, stąd powinny znaleźć się w VELM jako podmioty zdolne do popełnienia przestępstw *contra sextum* wobec małoletnich i osób z nimi zrównanych.

2. Normy proceduralne

Celem przepisów proceduralnych zawartych w VELM jest skuteczne prowadzenie postępowań wobec przełożonych kościelnych oskarżonych o zaniedbania w procedowaniu zawiadomień o czynach *contra sextum* popełnionych przez podległych im duchownych i zakonników z małoletnimi i osobami z nimi zrównanymi¹⁸. Przełożonymi tymi, w myśl art. 6, są po pierwsze: kardynałowie, patriarchowie, biskupi oraz legaci Biskupa Rzymskiego. W dalszej kolejności normy obejmują tych, którzy kierują lub kierowali jako pasterze Kościołem partykularnym lub jednostką z nim zrównaną, zarówno obrządku łacińskiego, jak i wschodniego, oraz ordynariatów personalnych. Chodzi tu zatem o najwyższych przełożonych Kościołów partykularnych oraz tych, którzy są zrównani z nimi na mocy kan. 381 §2 KPK oraz kan. 313 KKKW. Następnie prawodawca wylicza duchownych, którzy kierują lub kierowali duszpasterstwem jakiejś prałatury personalnej. Wreszcie do osób zdolnych do popełnienia przestępstwa działania lub zaniechania w sprawach, o których w art. 1 §1a VELM, prawodawca zalicza byłych lub aktualnych najwyższych przełożonych instytutów życia konsekrowanego lub stowarzyszeń życia apostołskiego na prawie papieskim, a także klasztorów *sui iuris*, odnośnie do czynów popełnionych w trakcie sprawowania urzędu.

W czasie obowiązywania VELM wobec wielu przełożonych kościelnych Stolica Apostołska stosowała ogłoszone normy, wszczynając postępowania i w przypadku udowodnienia winy, nakładając kary. Dotychczasowa praktyka skłania jednak do przedstawienia kilku postulatów. Mają one przede wszystkim na celu usprawnienie postępowań i zachowanie większej transparentności w ich przeprowadzaniu¹⁹.

17 Dariusz Mazurkiewicz, „Normae substantiales» w Liście apostołskim papieża Franciszka «Vos estis lux mundi» w świetle wcześniejszego prawodawstwa powszechnego i polskiego prawa partykularnego”, *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 28 (2021): 469.

18 Wcześniejsze unormowanie zobacz: Fernando Puig, „La responsabilità giuridica dell’ autorità ecclesiastica per negligenza in un deciso orientamento normativo”, *Ius Ecclesiae* 28, 3 (2016): 716–734.

19 Bernhard Sven Anuth, „Kirchenschutz von Kinderschutz? Eine kirchenstraf – und verfahrensrechtliche Problemanzeige zum Umgang mit sexuellem Missbrauch Minderjähriger durch Kleriker”, w: *Sexueller Missbrauch von Kindern und Jugendlichen im Raum von Kirche. Analysen-Bilanzierungen-Perspektiven*, red. Konrad Hilpert, Stephan Leimgruber, Jochen Sautermeister, Gunda Werner (Freiburg im Breisgau: Herder, 2020), 129–146.

Pierwszym przepisem, któremu warto byłoby przyjrzeć się z punktu widzenia prawa procesowego, jest ten dotyczący osób prowadzących dochodzenie wstępne. Jest to o tyle ważne, że na tym etapie zbierane są dowody, które w dalszej części stanowią podstawę do uniewinnienia oskarżonego lub uznania jego winy i nałożenia sprawiedliwej kary. Błędy lub zaniedbania popełnione na tym etapie mogą mieć zatem konsekwencje w postaci niesprawiedliwego osądzenia przełożonego kościelnego²⁰.

W myśl art. 10 i 11 VELM osobą kompetentną do prowadzenia dochodzenia wstępnego jest metropolita lub inna osoba wskazana przez właściwą dykasterię. Powierzenie dochodzenia innej osobie niż metropolita jest efektem uznaniowego charakteru tego typu decyzji zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej. Poza obiektywnymi sytuacjami takimi jak wakująca stolica metropolitalna czy też sytuacja, gdy to metropolita jest osobą oskarżoną, powierzenie dochodzenia innej osobie niż metropolita mogłoby mieć miejsce, gdy metropolita jest osobą schorowaną, obciążoną wieloma obowiązkami czy też pozostającą w relacjach przyjacielskich z oskarżonym, ewentualnie znaną z publicznej wielkiej niechęci do oskarżonego.

Istnieje jednak niebezpieczeństwo, że prowadzenie postępowania przez jednego przełożonego kościelnego wobec innego może być obciążone możliwymi konfliktami interesów, o istnieniu których dykasteria może nie mieć wiedzy. Co prawda zgodnie z art. 12 § 6 VELM metropolita jest zobowiązany do działania bezstronnego i bez konfliktu interesów, a ilekroć zauważy, że taki konflikt zachodzi lub nie jest w stanie zachować koniecznej bezstronności, ma obowiązek powstrzymać się od prowadzenia dochodzenia i zgłosić tę okoliczność do kompetentnej dykasterii, to jednak należy zauważyć, że przepis ten niekoniecznie zapewnia rzetelność dochodzenia. Wynika to z faktu, że prawodawca uzależnia powstrzymanie się od działania od decyzji prowadzącego postępowanie.

Gdyby zachować tę procedurę działania, należałoby przewidzieć również możliwość wniesienia do kompetentnej dykasterii prośby o wykluczenie prowadzącego postępowanie (zob. kan. 1449 § 1 KPK). Do katalogu osób władnych do wniesienia wniosku o wykluczenie należałoby zaliczyć samego oskarżonego oraz każdego, kto przed kompetentną dykasterią byłby w stanie wykazać interes prawny. To oczywiście zakładałoby transparentność zarówno informacji o wszczęciu dochodzenia, jak i decyzji o powołaniu osoby prowadzącej postępowanie.

Warto jednak rozważyć odejście od aktualnego stanu prawnego i ustanowienie na terenie danej konferencji episkopatu zespołu osób składającego się z audytorów i notariuszy, którym za pośrednictwem przedstawicielstwa apostolskiego kompetentna dykasteria powierzałaby prowadzenie dochodzeń wstępnych. Zespół ten nie byłby trybunałem i nie miał władzy sądenia, a jedynie zadanie zbierania materiału dowodowego, a wyznaczona przez przedstawiciela apostolskiego osoba mogłaby jedynie opiniować zgromadzone dowody, przedstawiając *votum*. Oczywiście, tak rozumiany zespół powinien mieć

20 Artur Miziński, „Natura, przedmiot i podmioty dochodzenia wstępnego w kanonicznym postępowaniu karnym”, *Prawo, Administracja, Kościół* 5, 1 (2001): 53–89.

uprawnienia śledcze²¹, w przeciwnym razie nie byłby zdolny do rzetelnego zajęcia się przekazanym mu zgłoszeniem o zaniedbaniu. Mógłby składać się z osób biegłych w prawie kanonicznym pochodzących z różnych diecezji, instytutów życia konsekrowanego, stowarzyszeń życia apostołskiego oraz wiernych świeckich powołanych przez legata papieskiego spośród osób zgłoszonych przez każdego z metropolitów, po wcześniejszym rozeznaniu przeprowadzonym na terenie metropolii. Jego członkowie powinni oznaczać się dobrymi obyczajami, roztropnością i wiedzą (zob. kan. 1428 §2 KPK)²². Wyznaczony skład audytorów po zakończeniu postępowania przekazywałby zgromadzony materiał dowodowy do kompetentnej dykasterii za pośrednictwem przedstawiciela papieskiego.

Zaprezentowana wyżej możliwość zmiany ustawy jest próbą rozwinięcia aktualnego brzmienia art. 13 §1 VELM. W jego myśl, zgodnie z ewentualnymi wytycznymi Konferencji Episkopatu, Synodu Biskupów lub Rady Hierarchów mającymi na celu pomoc metropolicie w dochodzeniach, biskupi danej prowincji mogą – zarówno wspólnie, jak i pojedynczo – sporządzić listy wykwalifikowanych osób, spośród których metropolita może wybierać te najbardziej odpowiednie do pomocy w prowadzeniu dochodzenia. Dodatkowo metropolita może swobodnie wybierać inne wykwalifikowane osoby do pomocy w prowadzeniu postępowania (art. 13 §3 VELM). Trzeba jednak zauważyć, że obecne brzmienie norm pozwala jedynie na korzystanie z pomocy wykwalifikowanych osób, nie pozwala im zaś na samodzielne działania. Osoby te w prowadzeniu dochodzenia nie są niezależne od metropolity, który może swobodnie dobierać sobie pomocników i równie swobodnie z nich rezygnować. Z tej racji odrębny od władzy metropolity zespół audytorów i notariuszy mógłby bardziej obiektywnie zbadać sprawę, a następnie odesłać zebrane dowody do Stolicy Apostolskiej.

Drugim przepisem, z pewnością o mniejszym znaczeniu, ale również wartym zauważenia w kontekście możliwej nowelizacji, jest §2 art. 17 VELM. Zgodnie z jego treścią uprawnienia metropolity dotyczące dochodzenia wstępnego ustają wraz z jego zakończeniem. Od zasady tej można odstąpić jedynie w sytuacji otrzymania przez niego kolejnych instrukcji od kompetentnej dykasterii. O ile nie sposób nie przyznać słuszności prawodawcy, który przyznaje właściwej kongregacji prawo przesłania metropolicie lub innej osobie dodatkowego zlecenia, którego celem może być zarówno zebranie kolejnych dowodów, jak i uzupełnienie *votum*, o tyle wydaje się, że podobne uprawnienie mogłoby przysługiwać również prowadzącemu dochodzenie wstępne. Może bowiem dojść do sytuacji, gdy metropolita lub inna osoba bądź postulowany wyżej zespół, już po przesłaniu do Stolicy Apostolskiej zebranych dowodów oraz *votum*, powźmie wiedzę o kolejnych dowodach związanych ze sprawą i mogących mieć wpływ na sprawiedliwe osądzenie sprawy. W aktualnym prawodawstwie mógłby prosić o możliwość ich zebrania i przedstawienia tylko w sposób nieformalny, a instrukcja dalszego działania

21 Michał Grochowina, „Dochodzenie wstępne w przypadku «dimissio de statu clericali»”, *Kościół i Prawo* 15, 2 (2013): 83–84.

22 Robert Kantor, „Zasada sprawiedliwości w posłudze sędziego kościelnego”, *Studia Socialia Cracoviensia* 4, 2 (2012): 63–72.

mogłaby przyjąć tylko od kompetentnej dykasterii. Zmiana prawa z pewnością dawałaby prowadzącemu postępowanie większą swobodę w przyczynieniu się do wyrównania sprawiedliwości.

Warto wreszcie postawić postulat, którego realizacja mogłaby w lepszy sposób chronić prawo oskarżonego do obrony²³. W myśl aktualnego brzmienia §8 art. 12 VELM metropolita, ilekroć zażąda tego kompetentna dykasteria, informuje osobę oskarżoną o toczącym się przeciwko niej dochodzeniu, wysłuchuje jej wyjaśnień co do zarzucanych mu czynów i zachęca do podjęcia obrony. Oskarżony może przedstawić swoją obronę zarówno osobiście, jak i przez pełnomocnika. Tak zbudowana norma daje pewne prawa przełożonemu kościelnemu, w sprawie którego toczy się dochodzenie wstępne, wydaje się jednak, że prawa oskarżonego są pomniejszone w stosunku do tych, które przysługiwałyby mu w kanonicznym procesie karnym.

Zgodnie bowiem z kan. 1725 KPK dotyczącym procesu karnego oskarżony podczas dyskusji sprawy ma prawo, aby on sam albo jego adwokat, albo pełnomocnik pisał lub przemawiał jako ostatni. Uprawnienie to jest związane z możliwością przejrzenia akt przez oskarżonego lub jego adwokata, które wynika z brzmienia kan. 1598 KPK²⁴ w połączeniu z kan. 1728 §1²⁵. Jako że prawo do obrony jest podstawowym uprawnieniem oskarżonego, a dochodzenie wstępne zmierza do rozpoczęcia postępowania karno-administracyjnego i w konsekwencji wydania dekretu nakładającego karę lub uniewinniającego, wydaje się, że oskarżony powinien mieć możliwość przejrzenia akt przed ich przesłaniem do Stolicy Apostolskiej po to, by mógł odnieść się do stawianych mu zarzutów, a przynajmniej mieć możliwość obrony na etapie postępowania we właściwej kongregacji. Wyjątek może stanowić jedynie *votum* prowadzącego postępowanie, którego treści nie powinno ujawniać się oskarżonemu, jako że jest jedynie oceną zgromadzonego materiału dowodowego. W odniesieniu do zgromadzonych dowodów oskarżony powinien mieć prawo do zapoznania się z nimi i złożenia, osobiście lub przez wybranego przez siebie adwokata lub pełnomocnika, pisma obrończego, w którym mógłby przedstawić swoje zdanie. Wydaje się, że aktualne zapisy VELM nie dają oskarżonemu wystarczających możliwości obrony przed oskarżeniem.

23 Artur Miziński, „Ochrona praw oskarżonego w kościele, w szczególności w kanonicznym procesie karnosądowym”, *Roczniki Nauk Prawnych* 17, 1 (2007): 141–165; Henryk Stawniak, „Prawo do obrony w procesie kanonicznym (refleksje na kanwie przemówienia Jana Pawła II do Roty Rzymskiej w dniu 26.01.1989 roku)”, *Prawo Kanoniczne* 33, 1–2 (1990): 147–149.

24 Kan. 1598 – §1. „Po zebraniu dowodów sędzia, pod sankcją nieważności, musi dekretem zezwolić stronom i ich adwokatom, aby w kancelarii trybunału przejrzyli akta, które nie są im jeszcze znane; co więcej, również adwokatom, którzy o to proszą, można dać odpis akt; w sprawach jednak dotyczących dobra publicznego sędzia, dla uniknięcia bardzo poważnych niebezpieczeństw, może zadecydować, że jakiegoś aktu nie należy nikomu ujawniać, z tym zastrzeżeniem, że prawo obrony zostanie zawsze nienaruszone”.

25 Kan. 1728 – §1. „Zachowując przepisy kanonów tego tytułu, w procesie karnym należy stosować – chyba że sprzeciwia się temu natura rzeczy – kanony o procesie w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym, z zastosowaniem specjalnych przepisów o sprawach, które dotyczą dobra publicznego”.

3. Propozycje nowych norm

Analizując VELM w kontekście postulowanej nowelizacji, warto również zaproponować nowe zapisy w tekście ustawy, które mogą sprawić, że postępowania wobec przełożonych kościelnych za czyny i zaniedbania zdefiniowane w art. 1 VELM staną się bardziej transparentne i w jeszcze w większym stopniu przyczynią się do nawrócenia sprawców czynów przestępczych, naprawienia zgorszenia i wyrównania sprawiedliwości²⁶.

Pierwszy postulat dotyczy brakujących, jak się wydaje, norm dotyczących zakończenia postępowania. Oczywiście, procedura zawarta w VELM ma charakter karno-administracyjny²⁷ i kończy się wydaniem dekretu, a zatem zastosowanie ma kan. 1720 KPK i 1486 KKKW, jednak wydaje się konieczne zamieszczenie przynajmniej niektórych norm w tekście ustawy.

Przede wszystkim w tekście ustawy należałoby wyraźnie stwierdzić, że postępowanie kończy się wydaniem dekretu w sprawie z sentencją: skazanie (*constat*), uniewinnienie (*constat de non*), uwolnienie (*non constat*)²⁸. W pierwszym przypadku po osiągnięciu przez osobę upoważnioną do wydania dekretu karnego moralnej pewności stwierdza się winę oskarżonego odnośnie do przypisywanego mu przestępstwa. Druga sytuacja ma miejsce, jeżeli osoba upoważniona do wydania dekretu karnego z moralną pewnością stwierdzi, że oskarżony nie jest winny, przy czym niewinność może wynikać z braku czynu, niepopelnienia go przez oskarżonego, stwierdzenia, że dany czyn nie jest traktowany przez prawodawcę jako przestępstwo oraz braku poczytalności. Z kolei uwolnienie od oskarżenia ma miejsce, gdy nie jest możliwe uzyskanie pewności moralnej co do winy oskarżonego. Ta niepewność może rodzić się z braku dowodów, ich niewystarczalności oraz sprzeczności w materiale dowodowym co do zaistnienia czynu, popelnienia go przez osobę oskarżoną, a także jej poczytalności, której nie można usunąć na drodze logicznej analizy przedstawionych w sprawie dowodów²⁹. Wyraźne określenie w treści ustawy tych trzech możliwości zwiększy transparentność podejmowanych w poszczególnych sytuacjach decyzji.

Drugą sprawą, która wymaga precyzyjnego unormowania, jest określenie, kto jest autorem dekretu karnego kończącego postępowanie. Aktualnie z treści ustawy wynika, że po przeprowadzeniu dochodzenia wstępnego akta sprawy są przekazywane do kompetentnej dykasterii (art. 17 §1 VELM), która następnie postępuje zgodnie z prawem według tego, co przewidziano w konkretnej sprawie (art. 18. VELM). Sformułowanie to jest enigmatyczne i nie określa, czy decyzje wobec oskarżonego podejmuje członek kompetentnej kongregacji, np. jej prefekt, czy też właściwa dykasteria jedynie opracowuje materiał dowodowy, a suwerenną decyzję podejmuje Biskup Rzymu. W aktualnie

26 *Commento al Codice di Diritto Canonico*, red. Pio Vito Pinto (Roma: Urbaniana University Press, 1985), 783.

27 Artur Miziński, „Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego”, *Roczniki Nauk Prawnych* 13, 2 (2003): 127–159.

28 Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popelnianych przez duchownych wobec małoletnich*, 84.

29 Miziński, „Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego”, 147–149.

przekazywanych oskarżonym decyzjach znajduje się jedynie sformułowanie: „decyzją papieża Franciszka”, co wskazywałoby na tę drugą z przywołanych wyżej możliwości, pozostawia jednak pewien margines interpretacyjny z racji, że niekiedy bywa przekazywana oskarżonemu tylko notyfikacja dekretu, pod którą widnieje jedynie podpis legata papieskiego.

Ponadto, gdyby dekret karny był wydawany przez osobę inną od Biskupa Rzymu, to w ustawie powinna być wskazana procedura odwołania od dekretu, oczywiście, jeżeli miałyby być odmienna niż w przypadku rekursów hierarchicznych od dekretów, o których mowa w kan. 1732–1739 KPK i 996–1006 KKKW³⁰. W tej sytuacji trzeba pamiętać, że zgodnie z kan. 1353 KPK i 1487 §2 KKKW rekurs administracyjny od dekretu wymierzającego lub deklarującego karę ma skutek zawieszający. W takim przypadku należałoby mieć jednak na uwadze trudności w odbiorze takiej decyzji przez wspólnotę Kościoła, zwłaszcza gdy dekret zawiera karę ekspiacyjną w postaci zakazów lub nakazów związanych z publicznym wykonywaniem wszędzie albo w określonym miejscu lub na określonym terytorium, albo poza nimi, wszystkich lub tylko niektórych urzędów, zadań, posług lub funkcji albo tylko niektórych działań związanych z urzędami lub zadaniami (kan. 1336 §3, 2° KPK).

Z kolei, gdyby autorem dekretu był Biskup Rzymski, trzeba mieć na uwadze kan. 1732 KPK i 996 KKKW, w myśl których w takim przypadku nie przysługuje wniesienie rekursu, co wynika z faktu, że Biskup Rzymski pełni najwyższą władzę w Kościele. Potwierdza to wyraźnie brzmienie kan. 333 § 3 KPK³¹. Należy również mieć przy tym na uwadze kan. 1366 KPK, w myśl którego odwołanie się od aktu Biskupa Rzymskiego do soboru powszechnego lub do Kolegium Biskupów powinno być ukarane cenzurą. Co prawda zapis ten nie dotyczy wprost odwołania się do jakiejś dykasterii Stolicy Apostolskiej, ale może posłużyć za kolejne przypomnienie, że decyzje Biskupa Rzymu są ostateczne.

Niezależnie od interpretacji aktualnie obowiązujących norm i oceny praktyki w procedowaniu spraw przeciwko przełożonym kościelnym, o których w art. 6 § 1 VELM, należałoby poddać pod dyskusję postulat wyraźnego określenia, że po zakończeniu postępowania, na etapie zakończenia postępowania w kompetentnej dykasterii, dekret karny wydaje prefekt tej dykasterii lub inna określona przez prawodawcę osoba, a od decyzji tej przysługuje rekurs hierarchiczny do Biskupa Rzymu. Takie rozwiązanie odpowiadałoby ogólnej zasadzie dwuinstancyjności postępowania, co w większym stopniu zabezpieczałoby prawo oskarżonego do obrony³².

Kolejnym zagadnieniem, które należałoby unormować w ustawie dotyczącej odpowiedzialności przełożonych kościelnych, jest sposób przekazania oskarżonemu dekretu karnego. Aktualnie praktyka w tej materii charakteryzuje się dużą dowolnością postępowania.

30 Grzegorz Leszczyński, „Sprawiedliwość administracyjna w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.”, *Studia Prawnoustrojowe*, 45 (2019): 161–178.

31 „Przeciwko wyrokowi lub dekretowi Biskupa Rzymskiego nie ma apelacji lub rekursu”.

32 Miziński, „Ochrona praw oskarżonego w kościele, w szczególności w kanonicznym procesie karnosądowym”, 160–163.

Przynajmniej w niektórych sytuacjach dochodziło do przekazania oskarżonemu jedynie notyfikacji dekretu za pośrednictwem osoby wskazanej przez legata papieskiego. Tymczasem, mając na uwadze kan. 55 KPK, zwyczajnym sposobem powiadomienia jest doręczenie adresatowi tekstu dekretu. Może być on, oczywiście, przekazany również za pośrednictwem wykonawcy w myśl kan. 40–45 KPK. Wydaje się, że każdy z tych sposobów jest właściwy, natomiast wskazany jest, by został wyraźnie określony w ustawie. Wypada jedynie zasugerować, by dekret był przekazywany oskarżonemu przez przedstawiciela papieskiego, a jedynie w wyjątkowych sytuacjach za pośrednictwem wskazanego przez niego wykonawcę dekretu.

W kontekście wydawanego dekretu należy mieć również na uwadze dyspozycję kan. 51 KPK, w którym prawodawca normuje, że jeśli dekret zawiera decyzję, powinien być choćby ogólnie umotywowany, oraz dyspozycję kan. 1720, 3° KPK dotyczącego karnych dekretów sądowych, w myśl którego ordynariusz powinien podać w nim przynajmniej krótkie uzasadnienie faktyczne i prawne³³. Jest to wymóg wynikający ze sprawiedliwości; poza tym w sytuacji, gdyby istniała możliwość rekursu, osądzony mógłby skuteczniej odwołać się od niekorzystnej dla siebie decyzji. Do rozważenia pozostaje także możliwość i sposób upublicznienia treści dekretu, oczywiście tylko w zakresie przyczyn nałożenia kary i bez zagrożenia wtórnej wiktymizacji ofiar. Takie unormowanie zagadnienia spowodowałoby, że zgorzenie Ludu Bożego wynikające z zaniedbań jego przełożonych zostałyby uleczone, a działania Stolicy Apostolskiej mogłyby być oceniane jako przejrzyste i wolne od pozaprawnych motywów.

Wreszcie do tekstu ustawy warto by dodać normy dotyczące procedury sprawdzenia wykonania dekretu karnego. Trzeba tu mieć na uwadze aktualne brzmienie kan. 1371 § 5 KPK, w myśl którego kto nie wypełnił obowiązku wykonania wyroku lub dekretu karnego podlegających wykonaniu, powinien być ukarany sprawiedliwą karą, nie wyłączając cenzury. Obecnie VELM nie przewiduje ani samej kontroli wykonania dekretu karnego, ani jej sposobu, ani osoby, która byłaby odpowiedzialna za sprawdzenie, czy przełożony, który otrzymał dekret, wiernie wypełnia jego zalecenia. Zadanie to mogłoby spoczywać na metropolicie lub – w przypadku oskarżonego metropolity – na najstarszym nominacją sufraganie, który po wypełnieniu zadania informowałby o tym kompetentną dykasterię. Norma ta zapewniałaby transparentność wypełniania dekretów karnych³⁴ i jednocześnie chroniłaby sprawcę przed eskalacją kar wynikających z kan. 1371 § 5 KPK.

33 Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, 124–125.

34 Florian Lempa, *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi* (Białystok: Wydawnictwo Temida 2, 2013), 152–153.

Zakończenie

Nowelizacja VELM powinna zostać dokonana w kilku zakresach. Pierwszy dotyczy norm materialnych, w których spersonalizowane są czyny *contra sextum*. Należałoby zmierzać do ujednoczenia norm zawartych obecnie w *Sacramentorum sanctitatis tutela*, znowelizowanych kanonach KPK i VELM. Powinno to dotyczyć zarówno wyszczególnienia i zdefiniowania wszystkich przestępstw, jak i zunifikowania osób objętych ochroną. Ponadto należałoby rozszerzyć zakres podmiotów zdolnych do popełnienia przestępstw. Wreszcie należy ustalić jurysdykcję jednej wybranej kongregacji nad wszystkimi przestępstwami *contra sextum* popełnionymi przez wskazane podmioty.

Drugi zakres postulowanej nowelizacji dotyczy przepisów formalnych. Wydaje się, że w celu zwiększenia transparentności dochodzenia wstępnego zmiany wymaga przede wszystkim osoba prowadzącego, którym obecnie jest metropolita lub inna osoba wskazana przez kompetentną dykasterię, a w praktyce jest to jeden z biskupów należących do tej samej konferencji episkopatu co oskarżony. W przypadku oskarżeń wobec przełożonych zakonnych dochodzenie przeprowadza wyższy przełożony innego instytutu zakonnego lub stowarzyszenia życia apostołskiego. Jako że aktualny stan prawny może prowadzić do zaistnienia konfliktu interesów pomiędzy prowadzącym dochodzenie a oskarżonym, postuluje się przekazanie kompetencji do prowadzenia dochodzeń zespołowi audytorów i notariuszy, którzy byliby nominowani przez legata papieskiego. Dodatkowo nowelizacja powinna zwiększyć prawo oskarżonego do obrony poprzez umożliwienie mu przejrzania akt przed przesłaniem ich do kompetentnej kongregacji.

Wreszcie należało wzbogacić normy dotyczące dochodzeń wstępnych przeciwko osobom wskazanym przez prawodawcę w art. 6 VELM o takie zagadnienia jak: wynik postępowania karnoadministracyjnego, wskazanie autora dekretu kończącego postępowanie, zawarcie w dekrete uzasadnienia faktycznego i prawnego, możliwość wniesienia rekursu hierarchicznego, określenia formy przekazania dekretu sprawcy oraz kontrola wykonania treści dekretu. Wydaje się, że szczególną potrzebą jest wprowadzenie dwuinstancyjności postępowania. Nie jest to z pewnością kompletny katalog postulatów dotyczących nowelizacji *Vos estis lux mundi*, ale te przytoczone mogą przyczynić się do zrealizowania wszystkich wskazanych przez prawodawcę celów kary kościelnej.

Bibliografia

- Anuth, Bernhard Sven. „Kirchenschutz von Kinderschutz? Eine kirchenstraf – und verfahrensrechtliche Problemanzeige zum Umgang mit sexuellem Missbrauch Minderjähriger durch Kleriker”. W: *Sexueller Missbrauch von Kindern und Jugendlichen im Raum von Kirche. Analysen-Bilanzierungen-Perspektiven*, red. Konrad Hilpert, Stephan Leimgruber, Jochen Santermeister, Gunda Werner, 129–146. Freiburg im Breisgau: Herder, 2020.
- Borek, Dariusz. *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary (normy materialne i proceduralne)*. Tarnów: Biblos, 2019.

- Borek, Dariusz. *Sextum Decalogi praeceptum w kanonicznym prawie karnym aktualnie obowiązującym*. Tarnów: Biblos, 2015.
- „Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus”. 2008. *Acta Apostolicae Sedis* 82 (1990): 1148–1259.
- „Codex Iuris Canonici, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus”. *Acta Apostolicae Sedis* 75, 2 (1983): 1–317, zaktualizowany przekład na język polski zatwierdzony podczas 390. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski uchwałą nr 22/390/2021 z dnia 18.11.2021.
- Fiałek, Piotr. „Troska kościoła wobec ofiar wykorzystania seksualnego spowodowanego przez duchownych – kontekst kanoniczny i psychologiczny”. *Kościół i Prawo* 9, 2 (2020): 139–157.
- Franciszek. „List apostolski motu proprio «Come una madre amorevole» z 4.06.2016”. *Acta Apostolicae Sedis* 108 (2016): 715–717.
- Franciszek. „List apostolski motu proprio z 9.05.2019 «Vos estis lux mundi»”. *L'Osservatore Romano* 159, 106 (2019): 10.
- Grochowina, Michał. „Dochodzenie wstępne w przypadku *dimissio de statu clericali*”. *Kościół i Prawo* 15, 2 (2013): 77–99.
- Jan Paweł II. „List apostolski motu proprio «Sacramentorum sanctitatis tutela» z 30.04.2001”. *Acta Apostolicae Sedis* 93 (2001): 737–739.
- Kantor, Robert. „Zasada sprawiedliwości w posłudze sędziego kościelnego”. *Studia Socialia Cracoviensia* 4, 2 (2012): 63–72.
- Kiełpiński, Krzysztof. „List apostolski motu proprio papieża Franciszka «Vos estis lux mundi» nowelizacją kanonicznego prawa karnego i skuteczną ochroną małoletnich”. *Studia Iuridica Toruniensia* 15 (2019): 121–144.
- Kongregacja Nauki Wiary. *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, tekst polski za: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny, dokumenty, komentarze*, 46–56. Zabki: Apostolicum, 2020.
- Lempa, Florian. *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*. Białystok: Wydawnictwo Temida 2, 2013.
- Leszczyński, Grzegorz. „Sprawiedliwość administracyjna w świetle Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.”. *Studia Prawnoustrojowe* 45 (2019): 161–178.
- Mazurkiewicz, Dariusz. „«Normae substantiales» w Liście apostolskim papieża Franciszka «Vos estis lux mundi» w świetle wcześniejszego prawodawstwa powszechnego i polskiego prawa partykularnego”. *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 28 (2021): 457–474.
- Miziński, Artur. „Elementy kanonicznego procesu karno-administracyjnego”. *Roczniki Nauk Prawnych* 13, 2 (2003): 127–159.
- Miziński, Artur. „Natura, przedmiot i podmioty dochodzenia wstępnego w kanonicznym postępowaniu karnym”. *Prawo, Administracja, Kościół* 5, 1 (2001): 53–89.
- Miziński, Artur. „Ochrona praw oskarżonego w kościele, w szczególności w kanonicznym procesie karno-sądowym”. *Roczniki Nauk Prawnych* 17, 1 (2007): 141–165.

„Normae de delictis de 21.05.2010 Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis”. *Acta Apostolicae Sedis* 102 (2010): 419–434.

Pinto, Pio Vito, red. *Commento al Codice di Diritto Canonico*. Roma: Urbaniana University Press, 1985.

Pismo okólne abpa Stanisława Gądeckiego z 23.11.2021, SEP – D/1.2.4–5.

Puig, Fernando. „La responsabilità giuridica dell’autorità ecclesiastica per negligenza in un deciso orientamento normativo”. *Ius Ecclesiae* 28, 3 (2016): 716–734.

„Rescript from 17.12.2019 of the Holy Father Francis to introduce some amendments to the «Normae de gravioribus delictis»”. Dostęp 11.12.2021. <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2019/12/17/191217a.html>.

Stawniak, Henryk. „Prawo do obrony w procesie kanonicznym” (refleksje na kanwie przemówienia Jana Pawła II do Roty Rzymskiej w dniu 26.01.1989 roku)”. *Prawo Kanoniczne* 33, 1–2 (1990): 141–152.